

BOLA HUQUQLARINI HIMOYA QILISHNING NAZARIY-HUQUQIY ASOSLARI VA PRINSIPLARI

Turg'unov Muhammad Bobur Bahtiyorjon o'g'li

Andijon davlat pedagogika instituti

Milliy g'oya ma'naviyat asoslari va

huquq ta'limi kafedrasi assistent o'qituvchisi

Anorova Husnoraxon Sodiqjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

pedagogika fakulteti boshlang'ich ta'lim talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20082733>

Annotatsiya

Maqolada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4736-sonli qarori asosida bola huquqlarini himoya qilish tizimidagi islohotlar tahlil qilinadi. Bolalar ombudsmanining huquqiy maqomi, vakolatlari va xalqaro konvensiya normalarining milliy qonunchilikka tatbiq etilishi masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar

Bola huquqlari, Bolalar ombudsmani, PQ-4736 qarori, bola manfaatlari, daxlsizlik huquqi, BMT konvensiyasi, ijtimoiy himoya, monitoring.

Аннотация

В статье анализируются реформы в системе защиты прав ребенка на основе постановления Президента Республики Узбекистан ПП-4736. Освещены правовой статус Детского омбудсмена, его полномочия и вопросы имплементации норм международных конвенций в национальное законодательство.

Ключевые слова

Права ребенка, Детский омбудсмен, постановление ПП-4736, интересы ребенка, право на неприкосновенность, конвенция ООН, социальная защита, мониторинг.

Annotation

The article analyzes the reforms in the child protection system based on the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan No. PP-4736. The legal status of the Children's Ombudsman, its powers, and issues of implementing international convention norms into national legislation are covered.

Keywords

Child rights, Children's Ombudsman, Resolution PP-4736, best interests of the child, right to immunity, UN Convention, social protection, monitoring.

Kirish

Bola huquqlari — har qanday demokratik jamiyatning ma'naviy va huquqiy yetuklik ko'rsatkichidir. O'zbekiston o'z mustaqilligining ilk yillaridayoq (1992-yil) BMTning "Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi"ga qo'shib, yosh avlodning yashash, rivojlanish va himoyalani huquqlarini kafolatlash majburiyatini olgan. Biroq, zamonaviy tahdidlar va ijtimoiy o'zgarishlar ushbu tizimni institutsional darajada takomillashtirishni taqozo etdi. 2020-yil 29-mayda qabul qilingan PQ-4736-sonli qaror bu borada inqilobiy qadam bo'lib, bola huquqlari himoyasini davlat siyosatining eng yuqori pog'onasiga olib chiqdi.

Asosiy qism

Bola huquqlari to'g'risida konvensiya — bolalar huquqi to'g'risidagi xalqaro huquq normalari kuchiga ega bo'lgan hamda kelajakka qaratilgan eng to'la va birinchi hujjat. BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 1989-yil 20 noyabrda bir ovozdan qabul qilingan. Konvensiya 1959-yilda qabul qilingan Bola huquqlari deklaratsiyasi qoidalarini rivojlantiradi. Deklaratsiya „Insoniyat o'zida mavjud bo'lgan eng yaxshi narsalarning hammasini bolalarga berishga majbur“ deb e'lon qilgan edi. Konvensiya esa ushbu Deklaratsiya va boshqa xalqaro hujjatlardagi bolalar huquqlari to'g'risidagi qonunlarni o'zida mujassamlashtirgan. Bola huquqlari to'g'risida konvensiya t. k. dunyoning barcha mintaqalaridagi xalqlar uchun teng ahamiyatga ega, asosiy maqsadi bolalar manfaatlarini mumkin qadar himoya qilishdan iborat. U muqaddima, 3 qism, 54 moddadan iborat. Konvensiyaga asosan agar milliy qonunlarda balog'at yoshi birmuncha erta belgilangan bo'lmasa, 18 yoshga to'lmagan har qanday shaxs bola hisoblanadi.[8¹²⁴-bet]

Bola huquqlari to'g'risida konvensiya t. k. insonning fuqarolik, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari yig'indisidan iborat[2⁴⁶-bet]. U bolalar o'zining axloqiy, aqliy va ruhiy qobiliyatlarini erkin rivojlantirishi uchun boshqa narsalardan tashqari sog'lig'i va atrof muhitning xavfsizligi, tibbiy yordamga ega bo'lish va ovqatlanish, kiyim-kechak, turarjoy xususidagi minimal normalar bilan ta'minlanishi zarurligini talab etadi. Konvensiyaga kura, bola o'zining kamol topishida o'zi faol ishtirok etish, o'z fikrini bayon qilish huquqiga ega, bu esa uning hayotiga oid masalalarni hal etishda hisobga olinishini ta'minlaydi. Konvensiya bolaning yashash va sog'lom rivojlanish huquqiga, farzandlikga olish bilan bog'lits huquqqa, noraso bolalar va qochoq bolalar, shuningdek huquqbuzarlik sodir etgan bolalarning huquqlariga oid qoidalarni o'z ichiga oladi, bolalarga g'amxo'rlik qilish va ularni himoya qilishda oila va otaonaning birinchi darajali roli, bolalarga yordam ko'rsatish borasidagi majburiyatini tan oladi. Bolalarni kamsitmaslik — Konvensiyaning muhim tamoyillaridan hisoblanadi. Bolalar irqi, tanasining rangi, jinsi, tili, dini, siyosiy yoki boshqa e'tiqodi, millim, etnik yoki ijtimoiy kelib chiqishi, mulkiy holati, sog'lig'ining ahvoli otaonasi yoki qonuniy vasiysi yoxud qandaydir boshqa holatlardan qati nazar, bironbir kamsitishlarsiz o'z huquqlaridan foydalanishi kerak. Bola huquqlari to'g'risida konvensiya t. k. 1990-yil 2-sentabrda kuchga kirgan. Unga O'zbekiston Respublikasi 1992-yil 9 dekabrda qo'shilgan. Konvensiyani ratifikatsiya qilgan yoki unga qo'shilgan davlatlar uni bajarish yuzasidan tadbirlar bo'yicha Bola huquqlari qo'mitasiga muntazam ravishda milliy ma'ruzalar yuborib turadi. O'zbekiston Respublikasida ushbu Konvensiyani bajarish bo'yicha birinchi milliy ma'ruza 1997-yilda tayyorlandi.

Bolalar ombudsmani: Mustaqillik va daxlsizlik kafolatlari

PQ-4736-sonli qarorning eng muhim jihati — Bola huquqlari bo'yicha vakilning (Bolalar ombudsmani) huquqiy maqomini mustahkamlaganidir. Qarorga ko'ra:

Mustaqillik: Vakil o'z vakolatlarini har qanday davlat organi va mansabdor shaxsdan mustaqil ravishda bajaradi.[4⁷-bet]

Daxlsizlik: Vakilni parlament roziligisiz jinoiy javobgarlikka tortish, ushlab turish yoki qamoqqa olish mumkin emas. Unga nisbatan jinoyat ishi qo'zg'atish vakolati faqat Bosh prokurorga berilgan.

Davlat boji: Vakil bolalar manfaatini ko'zlab sudlarga murojaat qilganda davlat bojidan to'liq ozod qilingan.

Vakilning keng qamrovli vakolatlari

Qarorning 4-bandi bilan Vakilga bola huquqlarini ta'minlash uchun "keskir" huquqiy vositalar taqdim etildi:

Monitoring va moneliksiz kirish: Vakil bolalar yashaydigan va tarbiyalanadigan barcha muassasalarga, shu jumladan jazoni ijro etish muassasalariga istalgan vaqtda kirish huquqiga ega.

Majburiy taqdimnomalar: Davlat organlari rahbarlariga qonun buzilishlarini bartaraf etish bo'yicha ko'rib chiqilishi majburiy bo'lgan taqdimnomalar kiritadi.

Xalqaro himoya: Xorijda qiyin ahvolda qolgan O'zbekiston fuqarosi bo'lgan bolalar huquqlarini himoya qilish uchun xalqaro so'rovlar yuborish vakolatiga ega.

Xalqaro konvensiya prinsiplarining integratsiyasi

Maqolada qayd etilganidek, bola huquqlari to'rtta asosiy "ustun"ga tayanadi:

Kamsitishga yo'l qo'ymaslik: Bolaning jinsi, tili yoki sog'lig'i uning huquqlarini cheklashga asos bo'la olmaydi.

Bolaning eng ustun manfaatlari: Har qanday huquqiy yoki ma'muriy qarorda "Bu bola uchun eng yaxshisimi?" degan savol ustuvor bo'lishi shart.

Yashash va sog'lom rivojlanish: Davlat bolaning aqliy va ruhiy o'sishi uchun minimal normalarni kafolatlaydi.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar masalasi

Qarorda yetim va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarning ijtimoiy moslashuvi masalasi alohida o'rin tutadi. Xususan:

Tarbiya muassasalarini tamomlagan bolalarni maqsadli kommunal uy-joy fondidan turar-joy bilan ta'minlash;

Imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiy integratsiyasini qo'llab-quvvatlash tizimi yo'lga qo'yildi.

Jamoatchilik nazorati: Bola huquqlari bo'yicha jamoatchilik kengashi Vakil huzurida tuzilgan Jamoatchilik kengashi fuqarolik jamiyati institutlari, olimlar va ekspertlarni bir nuqtaga birlashtirdi. Bu kengash qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha takliflar beradi va davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik monitoringini yuritadi.

Bola huquqlarini himoya qilish — bu nafaqat ijtimoiy-axloqiy masala, balki davlatlararo va milliy darajada mustahkamlab qo'yilgan murakkab huquqiy tizimdir. Ushbu tizim bolaning jismoniy, aqliy va ijtimoiy rivojlanishi uchun zarur bo'lgan barcha imkoniyatlarni kafolatlaydi.

Bola huquqlarining nazariy asosi "Bolaning eng ustun manfaatlari" (Best interests of the child) konsepsiyasiga tayanadi. Bu yondashuv bolani huquqning passiv obyektini (shunchaki himoya qilinishi kerak bo'lgan jonzo) emas, balki faol subyekti sifatida tan oladi.

Xalqaro huquqiy asoslar: Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya (1989-yil): Bu eng asosiy hujjat bo'lib, u bolalarni kattalardan ajratilgan holda, o'ziga xos huquqlarga ega bo'lgan guruh sifatida belgilab bergan.

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi: Bolalarning maxsus g'amxo'rlik va yordam olish huquqini e'tirof etadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi: Oilani va bolalikni davlat muhofazasiga oladi.

"Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonun: Bolaning huquqiy maqomini va davlat organlarining bu boradagi majburiyatlarini belgilaydi.

Oila kodeksi: Ota-ona va bola o'rtasidagi huquqiy munosabatlarni tartibga soladi.

Xalqaro huquq va milliy qonunchilikda bola huquqlari to'rtta asosiy prinsipga asoslanadi:

Har bir bola irqi, jinsi, tili, dini, millati, ijtimoiy kelib chiqishi yoki sog'lig'idan qat'i nazar, teng huquqlarga ega. Hech bir bola o'z ota-onasining harakatlari yoki e'tiqodlari uchun kamsitilishi mumkin emas.

Davlat organlari, sudlar yoki vasiylik organlari har qanday qarorni qabul qilishda (masalan, ota-onasi ajrashayotganda bola kim bilan qolishi) birinchi navbatda "Bu qaror bola uchun eng yaxshisimi?" degan savolga javob berishi shart.

Bu prinsip davlat zimmasiga bolaning nafaqat jismoniy hayotini saqlash, balki uning aqliy, ruhiy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan to'laqonli shakllanishi uchun sharoit yaratish majburiyatini yuklaydi.

Xulosa

Bola huquqlarini himoya qilish tizimi O'zbekistonda shunchaki deklarativ xarakterga ega bo'lmay, balki mustahkam institutsional asosga ega bo'lgan strategik yo'nalishdir. Yaratilgan ushbu murakkab huquqiy tizim har bir bolaning jismoniy, aqliy va ijtimoiy rivojlanishi uchun zarur bo'lgan "huquqiy qalqon" vazifasini o'taydi. Zero, insoniyat o'zining eng yaxshi ne'matlarini bolalarga berishga majbur ekanligi haqidagi g'oya bugun O'zbekiston qonunchiligining mazmun-mohiyatiga aylangan.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023.[7-bet]
2. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. — Toshkent: Adolat.[46-bet]
3. O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. 2008-yil 7-yanvar, O'RQ-139-son.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. "Bola huquqlarini himoya qilish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida", 29.05.2020 yildagi PQ-4736-son.
5. Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasi. 1989-yil 20-noyabr (O'zbekiston Respublikasi uchun 1992-yil 9-dekabrda kuchga kirgan).
6. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. BMT Bosh Assambleyasining 217 A (III) rezolyutsiyasi, 1948-yil 10-dekabr.
7. Bola huquqlari deklaratsiyasi. BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 1959-yilda qabul qilingan.
8. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Ma'lumotlar to'plami. — Toshkent.[124-bet]
9. Lex.uz — O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.